

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

BUGU
Journal of Language and Education

4/4, 411-432

Makale Geliş Tarihi: 08.11.2023

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 06.12.2023

Suyer, G. (2023). Mani çevresi Uygur şiirinde işaretli görev öğeleri. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 4(4), 411-432.
<http://dx.doi.org/10.46321/bugu.138>

MANİ ÇEVRESİ UYGUR ŞİİRİNDE İŞARETLİ GÖREV ÖGELERİ

Doktora Öğrencisi Gülsüm SUYER

Bursa Uludağ Üniversitesi, gulsumsuyr00@gmail.com ORCID

Öz

Az sözle çok şey anlatmaya yarayan dil, sözü alıcıya doğrudan ve ekonomik şekilde iletmeyi hedefler. Dilde “en az çaba” ilkesi olarak da bilinen bu ilkenin çatısı altında, büyük ölçüde tasarruf sağlanarak iletiyi karşıya iletmek üzere geliştirilen yöntemlerden biri de zamanla aşınarak ya da görevini yanındaki öğeye devrederek düşen ve işaretli kalan görev öğeleridir.

Böğü Kağan 762 yılında Manihaizm’i resmî din olarak kabul etmiştir. Uygurlar benimsedikleri bu yeni dini, yine bu çevreden çeviriler yaparak tanıtmaya ve bilmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla farklı bir kültür çevresinde gelişen Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nden bugüne; uyarlama, telif ve çeviri metinlerden oluşan zengin bir edebî arşiv miras kalmıştır. Söz konusu arşivin bir kısmını da din dışı konularda yazılmış eserler oluşturmaktadır. Mani Uygur çevresine ait şiir parçaları, din dışı konularda yazılmış eserler içerisinde önem arz etmektedir. Bu çalışmanın malzemesini; Reşit Rahmeti ARAT’ın *Eski Türk Şiiri* adlı eserinin ilk bölümü olan “Mani Muhitinde Yazılan Eserler” oluşturmaktadır. Çalışmada Mani çevresi Uygur şiirinde yer alan “kolaylık ve anlaşılabilirlik” ilkeleri doğrultusunda çeşitli sebeplerden işaretlenmeyen / işaretli kalan görev öğeleri (/./) ele alınmıştır.

Manihaist çevrede gelişen Uygur Dönemi’ne ait, Mani dininin öğretileri hakkında ve din dışı konularda yazılmış yedi adet şiirde bulunan işaretli görev öğelerinin incelenmesi ile bu dönemde farklı bir din ve kültür çevresinde bulunan dil malzemesinin Türkçe ile nasıl işlendiği ve Türk dilinin ulaştığı seviye tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İşaretsiz görev öğesi, eski Uygur şiiri, eski Türk şiiri, Manihaizm.

THE UNMARKED FUNCTIONAL ELEMENTS IN MANI NEIGHBORHOOD UYGHUR POETRY

Abstract

Language serves to say a lot with few words and aims to convey the Word to the recipient directly and economically in the language. One of the structures that serves the principle of “least effort” is the functional elements that fall and remain unmarked by wearing out over time or transferring the task to the next element.

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 4(4), 2023, 411-432, TÜRKİYE

Bögü Kağan accepted Manichaeism as the official religion in 762. Therefore, from this period that developed around a different culture; a rich literary archive of adaptations, copyrights, and translated texts has been inherited. Some pieces of poetry in this archive were published in Reşit Rahmeti ARAT's *Old Turkish Poetry*. The material of the study consists of the first part of the work, "Works Written in the Mani Neighborhood". In the study, in line with the principles of "economy and intelligibility" in the Uyghur poetry around Mani, the unmarked functional elements (/Ø/) were discussed.

The unmarked functional elements found in seven poems belonging to the Uyghur Period, which developed in the Manichaean environment, and written about the teachings of the Mani religion and on non-religious subjects, were examined. In this period, the language material found in different religious and cultural environments was processed with Turkish, and the level reached by the Turkish language was determined.

Keywords: Unmarked functional elements, old Uyghur poetry, old Turkish poetry, Mani.

Ø. Giriş:

• Ötüken Uyghur Kağanlığı ve Mani Dini

Türkler tarih boyunca pek çok devlet kurmuş ve pek çok dini kabul etmişlerdir. II. Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra 744 ile 840 yılları arasında hüküm süren Ötüken Uyghur Kağanlığı, Türkler tarafından kurulan bozkır kağanlıklarından biridir (Özbay, 2019, s. 20). Yaklaşık yüz yıl süren bu hükümlerlik boyunca Uygurlar farklı kültür ve inanişaya sahip topluluklarla ilişkiler kurmuş, yeni dinler tanımış ve bu dinlerin mensubu olmuşlardır. Bu dinlerden biri de Manihaizm'dir. Mani dini hakkında *Türklerin Dinî Tarihi* adlı eserde şunlar kaydedilmektedir:

Türkçe metinlerde "üç ödki nom" ve "iki yıldız" diye tanımlanan Mani dini, gnostik dinlerin en mükemmel örneklerinden biri olup, Mani (216-277) tarafından kurulmuş evrensel karakterli bir dindir. Hıristiyanlık başta olmak üzere; Mazdaizm, Zurvanizm, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden birçok unsurları içine almakta, bu açıdan da senkretik bir karakter taşımaktadır. Bizzat Mani, dinini yaymak için biri Farsça olmak üzere yedi kitap ve yetmiş altı tane de risale yazmış, ayrıca Hindistan başta olmak üzere birçok ülkeye seyahatler yapmıştır. Gnostik bir dualizm olan Mani dini, iki prensip: İyi- Kötü, Karanlık-Aydınlık, Nur-Zulmet üzerine kurulmuş olup, buna göre yaşadığımız dünya iyi ve kötü unsurların birleşmesinden meydana gelmiştir. İnsanın ruhu iyiliği, cesedi ise kötülüğü temsil etmektedir. Dinin amacı insanı kötülüklerden korumak ve kurtarmaktır (Günay ve Güngör, 2015, s. 170-171).

"Manihaizm'in Türkler tarafından kabul edilişi¹ ve yayılışı, bu dinin etkisinde eserler yazılması Ötüken Uyghur Dönemi'ne rastlar. III. Uyghur Kağanı Bögü Kağan (759-779), 762 yılında bir isyanı bastırmak üzere Çin'e davet edilir. Burada Mani rahipleriyle tanışan Bögü Kağan, elde ettiği ganimetlerin yanı sıra dört Mani rahibini de yanına alarak ülkesine döner. Bir süre sonra da Mani rahiplerinin isteklerini yerine getirip Manihaizm'i resmî devlet dini olarak kabul eder"² (Alyılmaz, 2015).

¹ Ötüken Uygurları Dönemi yazıtlarından Karabalgasun yazıtının Sogdca yüzü Mani dininin kuralları ve Türklerin bu dini kabul edişi hakkında bilgiler içermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Mert, 2009, s. 89-90).

² Bögü Kağan'ın Manihaizm'i kabulünü ilan ettiği bildiri metni, ilk kez W. Bang tarafından *Türkische Turfan-Texte II*'de yayımlanmıştır (Bang ve Gabain, 1929) ve bugün U 72 ve U 73 arşiv numaraları ile Berlin'de bulunmaktadır. Metnin Türkiye Türkçesine çevirisi için bk. (Özbay, 2019, s. 23-33).

Araştırmacılar; Uygurların Mani dinini kabul ettikleri Böğü Kağan zamanında hâkimiyetlerinin en parlak dönemini yaşadığını (Mackerras, 1990, s. 318), Uygur kağanının Manihaistlerce Mani'nin tecellisi / yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edildiğini (Tekin, 2001, s. 128-129), buna karşın bu dinin kabulü ile Türklerin savaşçılık ve akıncılık yeteneklerini yitirdiklerini kaydeder (Tekin, 1962, s. 11).

Manihaizm ile birlikte Uygurlar Soğd alfabesini de kullanarak pek çok metin çevirisi yapmış, adaptasyona ve çeviriye dayalı zengin bir edebiyat geliştirmişlerdir. Bu şekilde çağdaşı olan toplumlara nazaran büyük bir gelişme göstermişlerdir. İran sanatı ile harmanlanmış olarak Zerdüştlüğün ve Hristiyanlığın çeşitli unsurlarını içeren Mani dini, bu yoğun çeviri faaliyetleri ile Uygurların ilerlemesini sağlamıştır (İzgi, 1986, s. 27).

Mani çevresinde verilen Uygurca eserlerde, Budist çevrede verilen eserlere göre daha canlı ve renkli bir anlatımın benimsendiği söylenebilir³ (Tekin, 1962, s. 4). Araştırmacılar Manihaist çevrede verilen bu eserleri; Böğü Kağan'ın Mani rahipleriyle konuşmalarını anlatan metinler, Manihaist tövbe duaları, fal kitapları ve Manihaist felsefe ve vaaz metinleri olmak üzere başlıca dört grupta sınıflandırmaktadır (Tezcan, 1978, s. 301-305; Barutçu Özönder, 2002, s. 493-494; Ercilasun, 2016, s. 247-251). Bunlardan başka Mani öğretileri ve din dışı konularda yazılmış manzum şiir parçaları da mevcuttur.

• **Manihaist Çevreye Ait Şiirler**

Mani dini çevresinde verilmiş eserlerin dil ve üslubu hakkında Zeki Velidi TOGAN (2018) şu değerlendirmeye yer vermektedir:

Türk edebî dilinin büyük bir kudretle yaşatıldığı memleket Uygur ülkesi olmuştur. Manihaist Uygurlar çok sade ve temiz (bir) Türkçe (ile) yazmışlardır. Uygur halk edebiyatından da numuneler kalmıştır ki; bunlar ve Mahmud Kaşgari'de munderiç bulunan bu nevi parçalar sayesinde Radloff'un önce Altaylarda bulup tespit ettiği eski tip Türk milli şiiri ve vezni bugün tam olarak meydana çıkmış bulunuyor (s. 138).

Reşit Rahmeti ARAT'ın *Eski Türk Şiiri* adlı eserinde Manihaist çevrede yazılmış yedi şiir⁴ bulunmaktadır. Mısra başı kafiyesi, aliterasyonlar ve tekrarlar gibi çeşitli ahenk unsurları içeren bu şiirlerin nazım biçimi çoğunlukla dörtlüktür. Uygurlar kabul ettikleri yeni dinin öğretilerini orijinal dilinden Uygur Türkçesine adapte etmiş ve kendi dillerinin manzum metinlerinin ölçü ve yapısına uydurmuşlardır (Zieme, 1991, s. 28).

İlk üç ilahinin ahenk bakımından “şekilsiz” olarak ifade edilebileceğini kaydeden ARAT, “İlahi (Tan Tanrı)” şiirinin adeta bir “davul senfonisi” izlenimi verdiğini söyler. En eski şiir örneklerini teşkil eden “İlahi (Parlak, Güçlü, Bilge Tanrı)” adlı ikinci parça da ruh bakımından Tan Tanrı ilahisine benzemektedir. Baş kısmından eksik olan “Medhiye” adlı üçüncü şiir ile “Şiir / Amrak” adlı dördüncü şiir üçlükler hâlinde yazılmıştır. Sonu eksik olan “Ölüm Tasviri” adlı beşinci parça dörtlüklerden oluşmaktadır. “Cehennem Tasviri” adlı altıncı parçanın ses ahenginin oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Bu eserler arasında en hacimli olanı ise “Büyük İlahi” adlı yedinci şiirdir (Arat, 2007, s. 3-4).

³ Şinasi TEKİN, bu dönem eserlerinde yer alan minyatürler ile İslam çevresi minyatürleri arasında ilgi kurar.

⁴ Şiirler R. R. Arat'ın *Eski Türk Şiiri* (2007) adı eserinin “Mani Muhitinde Yazılan Eserler” başlıklı birinci bölümünden alınmıştır.

• İşaretsiz Görev Ögeleri

İletişimde anlam ilişkileri, dillerde anlamlı ve görevli olmak üzere ikiye ayrılan dil öğelerinin birlikte kullanılmasıyla tespit edilmektedir⁵ (Gemalmaz, 1995, s. 1-7). Anlamlı elemanlar kök, köken, gövde, sözcük grubu ve cümle; görevli elemanlar ise içe ve dışa dönük görev öğeleri olmak üzere sınıflandırılır. İçe dönük görev öğeleri yeni bir kavram işareti oluşturabilirken; dışa dönük görev öğeleri ise Türk dilinde ek, ek+ek, edat, ek+ edat olarak yer alır veya işaretsiz olarak belirtilir (Alyılmaz, 1994, s. 50; Mert, 2002, s. 14-17; 2008, s.1-20).

Türkçe anlam öğelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev öğelerini de sürekli, anlam öğelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleme gerçekleştirirken, dillerin gelişmesini sürekli etkileyen kolaylık (économie) ve anlaşılabilirlik (compréhensibilité) kanunları gereği bu görev öğeleri zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam öğelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz (non-marqué) kalmışlardır (Gemalmaz, 1992, s. 28).

Edebî metinlerde az sözle çok şey anlatma, sanatsal bir dil kullanma, vezin kaygısı gibi nedenlerle de işaretsiz görev öğeleri kullanılmıştır (Şen, 2022, s. 1-15). Eksilti, sıfır birim, sıfır tekrar, düşün gibi farklı adlandırmalar yapılan işaretsiz görev öğeleri özetle anlatımda kolaylık amaçlandığında bir sözcüğün / sözcük grubunun / cümledeki bazı öğelerin eksiltiye bırakılması / işaretsiz kalması şeklinde tanımlanabilir (Korkmaz, 2003, s. 81). Yüzey yapıda artık görünmeyen bu görev öğeleri cümlenin derin yapısında varlığını sürdürmektedir (Üstünova, 1999, s. 93-105).

1. Birden Fazla Anlam Ögesi İle Kurulmuş Genel Anlamlı Dil Öğelerinde Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri

Dilde bazı durumlarda tek bir kavram işareti anlamı karşılamaya yetmez. Anlamın tek bir kavramı aştığı durumlarda birden çok kavram işaretine ihtiyaç duyulur. Şiir parçalarında yer alan birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı dil öğelerinde yer alan işaretsiz görev öğeleri “belirtisiz isim tamlamaları, fiil deyimleri, niteleme sıfatı+ isim” olarak incelenmiştir.

1.1. Belirtisiz İsim Tamlamalarında Karşılaşılan İşaretli Görev Ögeleri

Kalıcı kavram işaretleme yollarından biri olan belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan isim işaretsiz olarak yer alır: (sıfatlarıyla birlikte) tamlayan isim+ Ø + tamlanan isim + tamlanan / belirten eki (Gemalmaz, 2010, s. 254).

nom+Ø kutı: *töre saadeti*

tengri yaruk küçlög bilgeke yalvarar biz / ötünür biz kün ay tengrike / yaşın tengri **nom kutı** / mar mani firıştilarka: *tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız / güneş ve ay tanrılara rica ederiz / şimşek tanrı, töre saadeti / Mar, Mani ve peygamberlere* (İ2, s. 10-13).

[bizing tengrimiz+Ø ed]güsi: *bizim tanrımızın iyiliği*

[**bizing tengrimiz ed**]güsi redni tiyür / [redni]de yig mening edgü [tengrim alpım bekrekim: *bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler / cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim* (M, s. 14-17).

⁵ *Türkçenin Derin Yapısı* adlı eserde işaretsiz görev öğelerine dair bir liste sunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. E. Gemalmaz. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı* (Hazırlayanlar: C. Alyılmaz ve O. Mert). Belen Yayıncılık, s. 275-278.

kün tengri+Ø yarukı: *güneş tanrı ışığı*

kün tengri yarukın teg köküzlügüm bilgem: *benim, güneş tanrı ışığı gibi, göğüslüm, bilgem* (M, s. 14-17).

tınlıg+Ø oğlanı: *insanoğlu*

adıncıg ıduk kangımız / ağıncsız köngül / [al]ku **tınlıg oğlanının** / alp erti sansartın: *seçkin, aziz babamız / sarsılmaz gönül ile / bütün bu insanoğlunun / samsâra'dan (kurtulması) güç idi* (Bİ, s. 30-59).

tengri+Ø nom+Ø: *tanrı sözü*

tört ilig tengri-lerde tanıgmalar / **tengri nomın** today-malar / tünerig yeklerke tapunug-malar /tümenlig irinçü kılıgmalar: *dört hâkim tanrıyı inkâr edenler / tanrı sözüne değer vermeyenler / karanlık şeytanlara tapınanlar / on binlerce günah işleyenler!* (ÖT, s. 22-25)

küvençlig+Ø suv+Ø küzneki: *gurur suyu akisleri*

küvençlig suv küznekinge soklunmuşlarka / kö[ni nomlug] köprügü körkittingiz / köngülteki yig nomug okıttıngız / k... ıduk ançmank[a tu]tuztunguz: *gurur suyunun akislerinden kör olanlara / doğru yol köprüsünü gösterdiniz / gönüllerindeki daha iyi yolu öğrettiniz / onları mukaddes cemaatin eline teslim ettiniz* (Bİ, s. 30-59).

burkanlar+Ø uluşı: *burkanlar diyarı*

burkanlar uluşınga bargu yolug k[örkittingiz]: *burkanlar diyarına giden yolu gösterdiniz* (Bİ, s. 30-59).

yir+Ø sub+Ø kutı: *yer su saadeti*

ot+Ø sub+Ø kutı: *ateş ve su saadeti*

ı+Ø ıgaç+Ø kutı: *ot ve ağaç saadeti*

tarazuk+Ø içi: *terazi içi*

yir sub kutı irinür tiyür / **ot sub kutı** ıglayur tiyür / **ı ıgaç kutı** ulıyur tiyür / köni buyruk közüngüçe közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / **tarazuk içinte** olgurtur tiyür: *yer su saadeti bozulur derler / ateş ve su saadeti ağlar derler / ot ve ağaç saadeti inler derler / adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

tolılıg+Ø bulıt+Ø: *dolu bulutu*

tetrü saçlıg kurtga yek kelir tiyür / **tolılıg bulıt** teg tonkı kaşlıg (tiyür): *ters, kallı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

1.2. Fiil Deyimlerinde Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri

Birden fazla anlam ögesinden oluşan fiil deyimleri⁶, Türk dilini sosyokültürel açıdan yansıtan kalıplaşmış dil ögeleridir. Kavramlar işaretlenirken tek bir sözcüğün yeterli gelmediği durumlarda birden fazla anlam ögesi kullanılmakta ve bu anlam ögeleri fiil deyimlerini oluşturmaktadır (Alyılmaz, 2003, s. 148-149). “Kalıplaşmış dil ögeleri arasında fiil deyimleri kavramından bahseden Cengiz ALYILMAZ, sözlü ve yazılı kaynaklarda bu deyimlerin zarf +

⁶ Fiil deyimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili*, 148-156.

fiil'den oluşan fiil deyimleri ve nesne + fiil'den oluşan fiil deyimleri olmak üzere iki şekilde yer aldığını kaydeder" (Suyer, 2023, s. 49).

Şiir metinlerinde zarf ve nesne ile fiil arasında bir ek bulunmadığı için fiil deyimlerinde de işaretsiz görev ögelerine rastlamak mümkündür.

kut+Ø kol-: *saadet niyaz et-*

kut kolur biz tengrime / etözümüzü küzeding / üzütlümüzü bogung: *saadet niyaz ederiz, ey tanrım! / vücudumuzu koruyun / ruhumuzu boş, serbest bırakın!* (İ2, s. 10-13).

küç+Ø bir-: *güç ver-*

küçlög priştiler **küç birzün** / közi karam birle / küleşügin oluralım: *kudretli melekler kuvvet versin / gözü karam ile / güle güle oturalım* (Ş, s. 18-21).

irinçü+Ø kıl-: *günah işle-*

tört ilig tengrilerde tanıgmalar / tengri nomın todagmalar / tünerig yeklerke tapunugmalar / tümenlig **irinçü kılıgmalar**: *Dört hâkim tanrıyı inkâr edenler / tanrı sözüne değer vermeyenler / karanlık şeytanlara tapınanlar / on binlerce günah işleyenler!* (ÖT, s. 22-25).

1.3. İşaretsiz Görev Ögesinin "Niteleme Sıfatı + İsim"den Kurulu Tamlamalarda Kullanımı

Sıfat tamlamalarında niteleme sıfatı ile isim arasındaki ilişkiyi sağlayan ek işaretsizdir.

yıdlig+Ø yıparlig+Ø tang tengri: *güzel kokulu, misk kokulu tan tanrı*

yaruklug+Ø yaşuklug+Ø tang tengri: *parıltılı, ışıltılı tan tanrı*

yıdlig yıparlig / yaruklug yaşuklug / tang tengri: güzel kokulu, misk kokulu / parıltılı, ışıltılı / tan tanrı! (İ1, s. 5-9)

yaruk+Ø küçlög+Ø bilge: *nurlu, kudretli bilge*

tengri **yaruk küçlög bilge**ke yalvarar biz: *tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız* (İ2, s. 10-13).

edgü+Ø tengri: *iyi tanrı*

[redni]de yig mening **edgü [tengrim** alpım bekrekim: *cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim* (M, s. 14-17).

körtle+Ø tüzün+Ø tengri: *güzel, asil tanrı*

körtle tüzün tengrim burkanım bulunçsuzum: *güzel, asil tanrım, burkanım, bulunmazım* (M, s. 14-17).

küçlög+Ø prişti: *kudretli melek*

küçlög priştiler küç birzün / közi karam birle / küleşügin oluralım: *kudretli melekler kuvvet versin / gözü karam ile / güle güle oturalım* (Ş, s. 18-21).

yaruk+Ø tengri: *nurlu tanrı*

yaruk tengriler yarlıkazın / yavaşım birle / yakışıpın adrılmalım: *nurlu tanrılar buyursun / yumuşak huylum ile / birleşerek / bir daha ayrılmayalım* (Ş, s. 18-21).

tüzün+Ø bilge+Ø kişi: *asil, bilge kişi*

ilig+Ø tengri: *hâkim tanrı*

ulug+Ø emgek: *büyük azap*

tüzün bilge kişiler tirilelim / tengrining bitigin bir işidelim / **tört ilig tengrilerke** tapınalım / **tört ulug emgekde** kurtulalım: *asil, bilge insanlar toplanalım / tanrının kitabını dinleyelim / dört hâkim tanrıya tapınalım / dört büyük azaptan kurtulalım* (ÖT, s. 22-25).

tünerig+Ø yek: *karanlık şeytan*

tünerig yeklerke tapunug-malar / tümenlig irinçü kılıgmalar: *karanlık şeytanlara tapınanlar / on binlerce günah işleyenler* (ÖT, s. 22-25).

tünerig+Ø tamu: *karanlık cehennem*

tumanlıg+Ø yek: *dumanlı şeytan*

tüpinte olukma ölmeki bar / **tünerig tamuka** tüşmeki bar / tümenlig yekler kelir tiyür / **tumanlıg yekler** ayar tiyür: *sonunda insanın yine şu ölmesi var / karanlık cehenneme düşmesi var / on binlerce şeytan gelir derler / dumanlı şeytanlar işini görür derler* (CT, s. 26-29).

tanmış+Ø üzüt: *inkârcı ruh*

töş olurup tültürür tiyür / **tanmış üzütler** taşıkâr tiyür: *göğsüne oturarak, delik-deşik eder derler / inkârcı ruhlar dışarı çıkar derler* (CT, s. 26-29).

tetrü+Ø saçlıg+Ø kurtga+Ø yek: *ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan*

tonkı+Ø kaşlıg: *kara kaşlı*

tardıç teg etözin kodur tiyür / tavarı turguru kalır tiyür / **tetrü saçlıg kurtga yek** kelir tiyür / tolılg bulıt teg **tonkı kaşlıg** (tiyür): *tardıç gibi vücudunu bırakır derler / mal-mülkü arkada kalır derler / ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (CT, s. 26-29).

kanlıg+Ø bukaç: *kanlı çömlek*

karaboy+Ø emki: *kara memeli*

boz+Ø bulıt: *boz bulut*

kara+Ø tütün: *kara duman*

kanlıg bukaç teg karakı tiyür / kazguk teg **kara boy emki** tiyür / burnında **boz bulıt** önür tiyür / tamgakında **kara tütün** taşıkâr tiyür: *kanlı çömlek gibi gözlü derler / kazık gibi kara memeli derler / burnundan boz bulut yükselir derler / boğazından kara duman çıkar derler* (CT, s. 26-29).

köni+Ø buyruk: *adil kumandan*

tanmış+Ø üzüt: *inkârcı ruh*

köni buyruk közüngüçe közünüpen / **tanmış üzütüg** tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür: *adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

2. İsim ve Fiil Tabanlarında Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri

“Varlıklardan neyin ‘bir’, ‘birden çok’ veya bir ‘küme nesne’ olarak düşünüleceği; neyin ‘genel’ veya ‘özelleşmiş bir kavram’ olarak değerlendirileceği büyük ölçüde dillerin sözcük yapısıyla belirlenir” (Daşdemir, 2014, s. 63).

Sözcüklerin çekime girmek üzere aldığı şekle sözcük tabanı denmektedir (Şen, 2022, s. 31). İsim tabanlarının teklik ve genellik kategorileri ile fiil tabanlarının ise olumluluk ve genellik kategorileri işaretsizdir.

2.1. İşaretsiz Görev Ögesinin İsimlerde Teklik İşareti Olarak Kullanımı

Mani dinî çevresinde gelişen eski Uygur Türkçesi ile yazılan şiirlerde isimlerin teklik şekillerini belirtmek için herhangi bir ek bulunmamaktadır. İsimler çokluk eki almadığı ve çokluk ifade etmediği sürece teklik bildirir. Uygur Dönemi şiirlerinde, Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi, isimlerin teklik şekilleri işaretsizdir.

vajır+Ø: *elmas*

bilegüsüz yiti **vajır** ti]yür / bilegüsüz yiti vajı[r tiyür]: *elmas için bilenmeden keskin derler, elmas için bilenmeden keskin derler* (CT, s. 26-29).

üzüt+Ø: *ruh*

üzüt anta körür tiyür / ölüm kut kolupan bolmaz (tiyür): *ruh orada görür derler / ölümü niyâz eder, fakat bulamaz derler* (CT, s. 26-29).

Bazı isimler tamlama içinde veya üzerine çeşitli ekler alarak belirlilik ifade eder. Bu isimlerin genellik değil, teklik bildirdiği bağlamdan anlaşılmaktadır:

baç amrak+Ø+ım: *güzel sevgilim*

barayın tiser bağ **amrakım** / baru yime umaz men bagırsakım: *Gideyim desem, güzel sevgilim, gidemiyorum da merhametlim*⁷ (Ş, s. 18-21).

tetrü saçlıg kurtga yek+Ø: *Ters, kalli, ihtiyar şeytan*

tünerig tamu+Ø: *karanlık cehennem*

tetrü saçlıg kurtga **yek** kelipenin / tanmış üzütlerig tutupanın / tünerig **tamuka** tartar tiyür: *ters, kalli, ihtiyar şeytan gelip / inkârcı ruhları yakalayıp, karanlık cehenneme doğru götürür derler* (CT, s. 26-29).

yaruk küçlüg bilge+Ø: *nurlu, kudretli bilge*

tengri yaruk küçlüg **bilge**ke yalvarar biz: *tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız* (İ2, s. 10-13).

köni buyruk+Ø: *adil kumandan*

tanmış üzüt+Ø: *inkârcı ruh*

köni **buyruk** közüngüçe közünpen / tanmış **üzütüg** tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür: *adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

⁷ Bagırsak sözcüğü Reşit Rahmeti ARAT'ın eserinde “merhametli” olarak, Şinasi TEKİN'de “sadık yâr” olarak ifade edilmiştir.

Bazı belirli isimlerin evrende teklik bildirdiği görülür. İncelenen şiirlerde şu örneğe rastlanmaktadır:

yirtinçü+Ø: *dünya, yeryüzü*

amtkı teği **yirtinçü** / alkınmazmu erti tınlıklar: *bu dünya, bu mahlûklar şimdiye kadar / mahvolup gitmiş olmayacaklar mı idi* (Bİ, s. 30-59).

İsim tabanlarında sayı sıfatı olan “bir” bazı isimlerden önce getirilerek de teklik belirtebilir. Ayrıca kişi zamirlerinde yer alan ve arkaik bir iyelik eki kalıntısı olarak kabul edilen (Gemalmaz, 1996, s. 252; Alyılmaz, 2011, s. 515-527) “n” sesi de teklik bildirmektedir. Ancak incelenen şiirlerde bu iki durumu belirten örneklere rastlanmamıştır.

2.2. İşaretsiz Görev Ögelerinin İsimlerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı

İsimlerin genel kullanımları işaretsizdir. Bazı durumlarda bağlama göre belirlilik-belirsizlik açısından genellik ifade eden sözcükler de mevcuttur. Bu tür kullanımların anlamı kuvvetlendiren ve anlam alanını genişleten kalıplaşmış ögeler seviyesinde ortaya çıktığı görülür (Alyılmaz, 1994, s. 41; Alyılmaz, 1998, s. 31).

tınlığ oğlanı+Ø: *insanoğlu*

[al]ku **tınlığ oğlanının** / alp erti sansartın: *bütün bu insanoğlunun / samsâra'dan (kurtulması) güç idi* (Bİ, s. 30-59).

2.3. İşaretsiz Görev Ögelerinin Fiillerde Olumluluk İşareti Olarak Kullanımı

Eylemin gerçekleşmiş olduğu fiiller olumludur. Gerçekleşmediği durumlarda Türk dilinin olumsuzluk eki olan /-mE/ kullanılır. Fiil olumlu bir fiil ise bu ek işaretsiz olarak ifade edilir.

kel-Ø-ti: *kelti*

tang tengri **kelti** / tang tengri özi **kelti** / tang tengri **kelti** / tang tengri özi **kelti**: *Tan tanrı geldi / tan tanrı kendisi geldi / tan tanrı geldi / tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

bir-Ø-zün: *versin*

küçlüg priştiler küç **birzün** / köz-i karam birle / küleşügin oluralım: *Kudretli melekler kuvvet versin / gözü karam ile / güle güle oturalım* (Ş, s. 18-21).

er-Ø-ti: *idi*

[al]ku tınlığ oğlanının / alp **erti** sansartın: *bütün bu insanoğlunun / samsâra'dan (kurtulması) güç idi* (Bİ, s. 30-59).

2.4. İşaretsiz Görev Ögelerinin Fiillerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı

“Fiil kök ve gövdelerinden isim / isim soylu kelime (isim, sıfat, zarf, edat vs.) türeten bazı eklerin fiillerin olumsuz şekillerine eklenememesi, bu tür yapılarda fiillerin genel kullanımlarının esas alındığını gösterir” (Alyılmaz, 1998, s. 32). Fiillerin genel kullanımları olumsuzlukları karşısında işaretsizdir (Mert, 2008, s. 8).

buy(u)r-Ø-uk: *kumandan*

köni buyruk **közüngüçe** közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür.: *adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

kör-Ø-(ü)-gme: *gören*

kör-ün-Ø-(ü)-gme: *görünen*

körügme kün tengri / siz bizni küzeding / **körünügme** ay tengri / siz bizni kurtgarıng: *Gören Güneş tanrı / siz bizi koruyun / görünen Ay tanrı / siz bizi kurtarın!* (İ1, s. 5-9).

yarı-Ø-k+lug⁸: *ışıklı, parıltılı*

yaşu-Ø-k+lug⁹: *ışılıtlı*

tang tengri / yıldığı yıparlığı / yaruklug **yaşuklug** / tang tengri / tang tengri: *Tan tanrı / güzel kokulu, misk kokulu / parıltılı, ışıtlı / Tan tanrı / Tan tanrı!* (İ1, s. 5-9).

bil-Ø-ge: *bilge*

tengri yaruk küçlüg **bilgeke** yalvarar biz: *Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız* (İ2, s. 10-13).

ya-şı(u)-Ø-n¹⁰: *şimşek*

yaşın tengri nom kutı / mar mani firıştilarka: **şimşek** tanrı, töre saadeti / *Mar, Mani ve peygamberlere* (İ2, s. 10-13).

ög(ü)r-ün-Ø-ç¹¹: *neşe, övünç*

adasızın turalım / **ögrünç**liğin erelim: *tehlikelerden uzak duralım / sevinç içinde olalım!* (İ2, s. 10-13).

bul-un-Ø-ç+suz: *bulunmaz*

küzün-Ø-ç: *koruyucu*

körtle tüzün tengrim külügüm **küzünçüm** / körtle tüzün tengrim burkanım **bulunçsuzum**: *güzel, asil tanrım, şöhretlim, koruyucum / güzel, asil tanrım, burkanım, bulunmazım* (M, s. 14-17).

amra-Ø-k¹²: *sevgili, kıymetli*

öz **amrakımın** öyür men / öyü evirür men ödü...çün / öz **amrak**[ımın] öpügseyür men: *Öz sevgilimi düşünüyorum / düşünüp düşünüp...durdukça / sevgilimi öpmek istiyorum!* (Ş, s. 18-21).

em+ge-Ø-k¹³: *sıkıntı, eziyet, ıstırap*

tört ilig tengri-lerke tapınalım / dört ulug **emgekde** kurtulalım: *dört hâkim tanrıya tapınalım / dört büyük azaptan kurtulalım* (ÖT, s. 22-25).

kıl-ın-Ø-ç¹⁴: *iş, huy, tabiat*

(...) kentü kılınış **kılınç**ı köz-ünür tiyür: (...) *onun yapmış olduğu işler görünür derler* (CT, s. 26-29).

⁸ (Özçelik, 2020, s. 293)

⁹ (Özçelik, 2020, s. 294)

¹⁰ (Gülensoy, 2007, s. 1085)

¹¹ (Gülensoy, 2007, s. 654-655; Özçelik, 2020, s. 9).

¹² (Özçelik, 2020, s. 59).

¹³ (Gülensoy, 2007, s. 331; Özçelik, 2020, s. 109).

¹⁴ (Özçelik, 2020, s. 146).

köz-ün-Ø-gü¹⁵: *ayna*

köni buyruk **közüngüçe** közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür: *adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

3. Kavram İlişkilerinde Karşılaşılan İşaretsiz Görev Öğeleri

Kavram ilişkileri, isim ve fiil tabanlarına dışa dönük / bağımlı dil birimleri eklenerek oluşturulur ve böylece kavramlar arasında geçici ilgiler kurulur. Türkçede bu unsurlara isim ve fiil çekimi denmektedir (Kara, 2001, s. 175). Bu kavram ilişkileri kalıcı olmamakla birlikte dili kullananları değil, yalnızca haberleşen kısmı kapsar, dolayısıyla nisbidir (Gemalmaz, 1992, s. 135). Kavramlar arası ilgiyi sağlayan eklerden bazıları işaretsizdir.

3.1. İşaretsiz Görev Öğelerinin İsim Çekimlerinde Kullanımı

Türkçede isim çekimi iyelik ve hâl kategorisi olmak üzere ikiye ayrılır ve bazı isim çekim ekleri işaretsizdir.

3.1.1. İşaretsiz Görev Öğelerinin III. Şahıs İyelik Eki Olarak Kullanımı

E. GEMALMAZ (2010), Türkçede III. şahıs iyelik ekinin işaretsiz hâl eklerinden önce geldiğinde işaretsiz olduğunu ve bugüne kadar III. şahıs iyelik eki olarak kabul edilen bu ekin belirtilen eki olduğunu kaydetmektedir (s. 275). Türkçede diğer şahıs ekleri bir ek ile karşılanırken III. teklik şahıs iyelik eki işaretsizdir.

öz+i+Ø: *kendisi*

tang tengri kelti / tang tengri **özi** kelti / tang tengri kelti / tang tengri **özi** kelti: *Tan tanrı geldi / tan tanrı kendisi geldi / tan tanrı geldi / tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

bizing tengrimiz edgü+si+Ø: *bizim tanrımızın iyiliği*

[bizing tengrimiz **ed]güsi** redni tiyür / [redni]de yig mening edgü [tengrim alpım bekrekim: *bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler / cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim* (M, s. 14-17).

tengrining bitig+i+Ø: *tanrının kitabı*

tüzün bilge kişiler tirilelim / tengrining **bitigin** bir işidelim: *asil, bilge insanlar toplanalım / tanrının kitabını dinleyelim* (ÖT, s. 22-25).

tengri nom+i+Ø: *tanrı sözü, töresi*

tört ilig tengri-lerde tanıgmalar / tengri **nomın** today-malar / tünerig yeklerke tapunug-malar /tümenlig irinçü kılıgmalar: *dört hâkim tanrıyı inkâr edenler / tanrı sözüne değer vermeyenler / karanlık şeytanlara tapınanlar / on binlerce günah işleyenler!* (ÖT, s. 22-25)

ölmek+i+Ø: *ölmesi*

tüşmek+i+Ø: *düşmesi*

tüpinte olukma **ölmeki** bar / tünerig tamuka **tüşmeki** bar / tümenlig yekler kelir tiyür / tumanlıg yekler ayar tiyür: *sonunda insanın yine şu ölmesi var / karanlık cehenneme düşmesi var / on binlerce şeytan gelir derler / dumanlı şeytanlar işini görür derler* (CT, s. 26-29).

¹⁵ közüñü şeklinde. (Özçelik, 2020, s. 161).

etöz+i+Ø: *vüçudu, bedeni*

tavar+ı+Ø: *malı mülkü*

tardıç teg **etöz**in kodur tiyür / **tavarı** turguru kalır tiyür / tetrü saçlıg kurtga yek kelir tiyür / tolılıg bulıt teg tonkı kaşlıg (tiyür): *tardıç gibi vüçudunu bırakır derler / mal-mülkü arkada kalır derler / ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

töş+i+Ø: *göğsü*

erngek+i+Ø: *parmağı*

töşi ol kamug tümen yılan (tiyür) / yineri ol yingen yılan (tiyür) / **erngeki** ol kamug (...) (tiyür): *göğsünün her tarafı yılan dolu derler / yineri ol yingen yılan derler / parmağının her biri (...) derler* (ÖT, s. 22-25).

tengri yir+i+Ø: *tanrı yeri*

teğimligçe işlerig işlettingiz / tengri **yiringe** bargu k[öni] yol körkittingiz: *onlara münasip olan işler yaptırınız / tanrı yerine giden doğru yolu gösterdiniz* (Bİ, s. 30-59).

3.1.2. Belirten / Tamlayan Ekinin İşaretsiz Kullanımı

İsim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilişkiyi sağlayan ekin işlevi, belirtisiz isim tamlamalarında anlaşılabilir kabul edilir ve bazı kullanımlarda işaretsizdir.

nom+Ø kutı: *törenin saadeti*

tengri yaruk küçlüg bilgeke yalvarar biz / ötünür biz kün ay tengrike / yaşın tengri **nom kutı** / mar mani firıştilarka: *Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarırız / güneş ve ay tanrılara rica ederiz / şimşek tanrı, töre saadeti / Mar, Mani ve peygamberlere* (İ2, s. 10-13).

[bizing tengrimiz+Ø ed]güsi: *bizim tanrımızın iyiliği*

[bizing tengrimiz ed]güsi redni tiyür / [redni]de yig mening edgü [tengrim alpım bekrekim: *bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler / cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim* (M, s. 14-17).

kün+Ø tengri+Ø+Ø yarukın: *güneşin tanrısının ışığı*

kün tengri yarukın teg köküzlügüm bilgem: *benim, güneş tanrı ışığı gibi, göğüslüm, bilgem* (M, s. 14-17).

tan+Ø tengri: *tanın tanrı(sı)*

tan tengri+Ø özi: *tan tanrısının kendisi*

tang tengri kelti / **tang tengri** özi kelti / **tang tengri** kelti / **tang tengri** özi kelti: *Tan tanrı geldi / Tan tanrı kendisi geldi / Tan tanrı geldi / Tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

kün+Ø ay+Ø tengri: *güneş ve ay tanrı(sı)*

yaşın+Ø tengri: *şimşek tanrı(sı)*

ötünür biz **kün ay tengrike** / **yaşın tengri** nom kutı: *güneş ve ay tanrılara rica ederiz / şimşek tanrı, töre saadeti* (İ2, s. 10-13).

tengri+Ø nom: *tanrının sözü*

tört ilig tengri-lerde tanıgmalar / **tengri nomın** today-malar / tünerig yeklerke tapunug-malar /tümenlig irinçü kılıgmalar: *Dört hâkim tanrıyı inkâr edenler / **tanrı sözüne değer vermeyenler / karanlık şeytanlara tapınanlar / on binlerce günah işleyenler!*** (ÖT, s. 22-25)

yir+Ø sub+Ø kutı: *yer su saadeti*

ot+Ø sub+Ø kutı: *ateş ve su saadeti*

ı+Ø ıgaç+Ø kutı: *ot ve ağaç saadeti*

tarazuk+Ø içi: *terazi içi*

yir sub kutı irinür tiyür / **ot sub kutı** ıglayur tiyür / **ı ıgaç kutı** ulıyur tiyür / köni buyruk közüngüçe közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / **tarazuk içinte** olgurtur tiyür: *Yer su saadeti bozulur derler / ateş ve su saadeti ağlar derler / ot ve ağaç saadeti inler derler / adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

tolılıg+Ø bulıt: *dolu bulutu*

tetrü saçlıg kurtga yek kelir tiyür / **tolılıg bulıt** teg tonkı kaşlıg (tiyür): *ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

3.1.3. Belirtilen / Tamlanan Ekinin İşaretsiz Kullanımı

İsim tamlamalarında tamlanan eki anlaşılabilir kabul edilir ve bazı kullanımlarda işaretsizdir.

tan tanrı+Ø: *tan(ın) tanrısı*

tang tengri kelti / **tang tengri** özi kelti / **tang tengri** kelti / **tang tengri** özi kelti: *Tan tanrı geldi / Tan tanrı kendisi geldi / Tan tanrı geldi / Tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

kün ay tengri+Ø: *güneş ve ay tanrısı*

yaşın tengri+Ø: *şimşek tanrısı*

ötünür biz **kün ay tengrike** / **yaşın tengri** nom kutı: *güneş ve ay tanrılara rica ederiz / şimşek tanrı, töre saadeti* (İ2, s. 10-13).

tolılıg bulıt+Ø: *dolu bulutu*

tetrü saçlıg kurtga yek kelir tiyür / **tolılıg bulıt** teg tonkı kaşlıg (tiyür): *ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

3.2. Hâl Kategorisinde İşaretsiz Görev Ögesinin Kullanımı

Hâl, isimler arasında çeşitli ilgiler kurmayı sağlayan dil bilgisi ulamlarından biridir (Börekçi, 2000). Hâl kategorisinin temel görevi yüklem özel ve geçici açıklayıcıları olan tümleçleri oluşturmaktır (Alyılmaz, 2010, s. 120). Hâl kategorisi, söz dizimi düzleminde işaretsiz görev ögelerinin kullanımı bakımından oldukça zengin örnekler sunmaktadır:

3.2.1. İşaretsiz Görev Ögesinin Özne Hâlinde Kullanımı

Türkçede özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi sağlayan ek işaretsizdir.

tang tengri+Ø: *tan tanrı*

tang tengri kelti / tang tengri özi kelti / **tang tengri** kelti / tang tengri özi kelti: **Tan tanrı** geldi / *Tan tanrı kendisi geldi* / **Tan tanrı** geldi / *Tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

körügme kün tengri+Ø: *gören güneş tanrı*

siz+Ø: *siz*

körügme kün tengri / **siz** bizni küzeding / körünügme ay tengri / **siz** bizni kurtgarıng: *gören Güneş tanrı / siz bizi koruyun / görünen Ay tanrı / siz bizi kurtarın!* (İ1, s. 5-9)

küçlüg priştiler+Ø: *kudretli melekler*

küçlüg priştiler küç birzün: **kudretli melekler** güç versin (Ş, s. 18-21).

(onlar+Ø): *(onlar)*

köni buyruk közüngüçe közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür: *(onlar) adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terazi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

3.2.2. Nesne Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

Nesne hâli eki bazı kullanımlarda işaretsizdir. İncelenen şiir parçalarında işaretsiz nesne hâli kullanımı, genelde nesnesi bir cümleden oluşan yapılarda tespit edilmiştir. Dolayısıyla nesne olan cümle ile ana fiil arasında ilgi kuran nesne hâli eki işaretsizdir.

[bizing tengrimiz ed]güsi redni+Ø: *bizim tanrımızın iyiliği cevherdir*

[bizing tengrimiz ed]güsi redni tiyür: **bizim tanrımızın iyiliği cevherdir** derler (M, s. 14-17).

bilegüsüz yiti vaj[ır ti]yür bilegüsüz yiti vajı[r]+Ø: *elmas için bilenmeden keskin*

bilegüsüz yiti vaj[ır ti]yür bilegüsüz yiti vajı[r tiyür]: elmas için bilenmeden keskin derler (M, s. 14-17).

barayın+Ø : *gideyim*

barayın tiser baç amrakım / baru yime umaz men bağırşakım: **gideyim** desem, *güzel sevgilim / gidemiyorum da merhametlim* (ÖT, s. 22-25).

kireyin+Ø: *gireyim*

kireyin tiser kiçigkiem / kirü yime umaz men / kin yapar yıldığım: **gireyim** desem, *küçücüğüm / giremiyorum da / anber, misk kokulum* (ÖT, s. 22-25).

tümenlig yekler kelir+Ø: *on binlerce şeytan gelir*

tümanlıg yekler ayar+Ø: *dumanlı şeytanlar işini görür*

tümenlig yekler kelir tiyür / **tümanlıg yekler ayar** tiyür: *on binlerce şeytan gelir derler / dumanlı şeytanlar işini görür derler* (ÖT, s. 22-25).

tünerig tünçüle basar+Ø: *karanlık gece gibi, üzerine çöker*

tunumlug tegir+Ø: *sıkıntı içine düşer*

töş üze olurup tültürür+Ø: *göğsüne oturarak, delik-deşik eder*

tanmış üzütler taşıkır+Ø: *inkârcı ruhlar dışarı çıkar*

tünerig tünçüle basar tiyür / tunumluğ tegir tiyür / töş olurup tültürür tiyür / tanmış üzütler taşıkâr tiyür: *karanlık gece gibi, üzerine çöker derler / sıkıntı içine düşer derler / göğsüne oturarak, delik-deşik eder derler / inkârcı ruhtar dışarı çıkar derler* (ÖT, s. 22-25).

üzüt anta körür+Ø: *ruh orada görür*

ölüm kut kolupan bolmaz+Ø: *ölümü niyaz eder fakat bulamaz*

ölüm+Ø: *ölümü*

üzüt anta körür tiyür / ölüm kut kolupan bolmaz (tiyür): *ruh orada görür derler / ölümü niyâz eder fakat bulamaz derler* (CT, s. 26-29).

tardıç teg etözin kodur+Ø: *tardıç gibi vücudunu bırakır*

tavârı turguru kalır+Ø: *mal-mülkü arkada kalır*

tetrü saçlıg kurtga yek kelir+Ø: *ters, kılı, ihtiyar, dişi şeytan gelir*

tolılıg bulıt teg tonkı kaşlıg+Ø: *dolu bulutu gibi kara kaşlı*

tardıç teg etözin kodur tiyür / tavârı turguru kalır tiyür / tetrü saçlıg kurtga yek kelir tiyür / tolılıg bulıt teg tonkı kaşlıg (tiyür): *tardıç gibi vücudunu bırakır derler / mal-mülkü arkada kalır derler / ters, kılı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

kanlıg bukaç teg karakı+Ø: *kanlı çömlek gibi gözli*

kasguk teg kara boy emki+Ø: *kazık gibi kara memeli*

burnınta boz bulıt önür+Ø: *burnundan boz bulut yükselir*

tamgakınta kara tütün taşıkâr+Ø: *boğazından kara duman çıkar*

kanlıg bukaç teg karakı tiyür / kasguk teg kara boy emki tiyür / burnınta boz bulıt önür tiyür / tamgakınta kara tütün taşıkâr tiyür: *kanlı çömlek gibi gözli derler / kazık gibi kara memeli derler / burnundan boz bulut yükselir derler / boğazından kara duman çıkar derler* (ÖT, s. 22-25).

kentü kılımış kılınçı közünür+Ø: *onun yapmış olduğu işler görünür*

yir sub kutı irinür+Ø: *yer su saadeti bozulur*

ot sub kutı ıglayur+Ø: *ateş ve su saadeti ağlar*

ı ıgaç kutı ulıyur+Ø: *ot ve ağaç saadeti inler*

tarazuk içinte olgurtur+Ø: *terazi içine oturtur*

...kentü kılımış kılınçı köz-ünür tiyür / yir sub kutı irinür tiyür / ot sub kutı ıglayur tiyür / ı ıgaç kutı ulıyur tiyür / köni buyruk közüngüçe közünüpen / tanmış üz-ütüg tutupan / tarazuk içinte olgurtur tiyür: *onun yapmış olduğu işler görünür derler / yer su saadeti bozulur derler / ateş ve su saadeti ağlar derler / ot ve ağaç saadeti inler derler / adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terâzi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

tünerig tamuka tartar+Ø: *karanlık cehenneme doğru götürür*

töpüsin tongtaru tıkar+Ø: *onları baş-aşağı oraya atar*

tamudaki yekler tutar+Ø: *cehennemdeki şeytanlar yakalar*

muntrumuntuz yekler kelir+Ø: *muntrumuntuz şeytanlar gelir*

bergen urupan birgeseyür+Ø: *kamçı ile vurup, kamçulamak ister*

tetrü saçlıg kurtga yek kelipenin / tanmış üzütlerig tutupanın / **tünerig tamuka tartar** tiyür / **töpüsin tongtaru tıkar** tiyür / **tamudaki yekler tutar** tiyür / **muntrumuntuz yekler kelir** tiyür / (...) **bergen urupan birgeseyür** tiyür: *ters, kılı, ihtiyar şeytan gelip / inkârcı ruhları yakalayıp / karanlık cehenneme doğru götürür derler / onları baş-aşağı oraya atar derler / cehennemdeki şeytanlar onları yakalar derler / muntrumuntuz şeytanlar gelir derler / (...) kamçı ile vurup, kamçulamak ister derler* (CT, s. 26-29).

3.2.3. Seslenme Hâlinin İşaretsiz Kullanımı

Türk dilinin söz diziminde verici ile alıcı arasındaki iletişimi sağlayan seslenme öbekleri, “cümle dışı unsur” olarak değerlendirilmemesi gereken ve cümlenin unsurları¹⁶ arasında yer alan ögelerden biridir (Alyılmaz, 2015, s. 31-50). Şiir metinlerinde seslenme hâli işaretsizdir:

kamag begler+Ø kadaşlar+Ø: *bütün beyler, kardeşler*

turunglar **kamag begler kadaşlar** / tang tengrig ögelim: *kalkınız, bütün beyler, kardeşler / tan tanrıyı övelim!* (İ1, s. 5-9)

körügme kün tengri+Ø: *gören güneş tanrı*

körünügme ay tengri+Ø: *görünen ay tanrı*

körügme kün tengri / siz bizni küzeding / **körünügme ay tengri** / siz bizni kurtgaring: *gören Güneş tanrı / siz bizi koruyun / görünen Ay tanrı / siz bizi kurtarın!* (İ1, s. 5-9)

tengrime+Ø: ey tanrım

kut kolar biz **tengrime** / etözümüzni küzeding / üzütümüzni bogung: *Saadet niyâz ederiz, ey tanrım! / vücudumuzu koruyun / ruhumuzu boş, serbest bırakın!* (İ2, s. 10-13)

baç amrakım+Ø : *güzel sevgilim*

bagırsakım+Ø: *merhametlim*

barayın tiser **baç amrakım** / baru yime umaz men **bagırsakım: gideyim desem, güzel sevgilim / gidemiyorum da merhametlim** (ÖT, s. 22-25).

kiçikiem+Ø: *küçücüğüm*

kin yapar yıldığım+Ø: *anber, misk kokulum*

kiyeyin tiser **kiçikiem** / kirü yime umaz men / **kin yapar yıldığım: gireyim desem, küçücüğüm / giremiyorum da / anber, misk kokulum** (ÖT, s. 22-25).

¹⁶ Türkçe söz diziminde cümlenin ögeleri içerisinde seslenme öbeklerinin yeri şu şekilde gösterilmektedir: [Cümle başı edatı]+ Seslenme [Öbeği] / hitap [blokları] + Özne + Tümleçleriyle birlikte Yüklem [+ Cümle sonu eki veya edatı] (Gemalmaz, 1992, s. 125; Alyılmaz, 1994, s. 258; Alyılmaz, 2015, s. 31-50).

3.3. Fiilde Yer Alan İşaretsiz Görev Ögeleri

3.3.1. Şahıs Eklerinin İşaretsiz Kullanımı

3.3.1.1. İşaretsiz Görev Ögesinin III. Teklik ve Çokluk Şahıs Eki Olarak Kullanımı

III. teklik eki Türkçenin diğer şahıs eklerine göre işaretsizdir. III. çokluk eki ise zaman zaman işaretsizdir.

kel-Ø-Ø-ti+Ø: *geldi*

tang tengri **kelti** / tang tengri özi **kelti** / tang tengri **kelti** / tang tengri özi **kelti**: *Tan tanrı geldi* / *Tan tanrı kendisi geldi* / *Tan tanrı geldi* / *Tan tanrı kendisi geldi* (İ1, s. 5-9).

ti-Ø-Ø-(y)ür+Ø: *derler*

[bizing tengrimiz ed]güsi redni **tiyür** / [redni]de yig mening edgü [tengrim alpım bekrekim: *bizim tanrımızın iyiliği cevherdir derler* / *cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim* (M, s. 14-17).

küç bir-Ø-Ø-zün+Ø: *kuvvet versin(ler)*

küçlüğ priştiler **küç birzün** / közi karam birle / külüşügin oluralım: *Kudretli melekler kuvvet versin* / *gözü karam ile* / *güle güle oturalım* (Ş, s. 18-21).

yarlık-Ø-Ø-azın+Ø : *buyursun(lar)*

yaruk tengriler **yarlıkazın** / yavaşım birle / yakışıpın adrılmalım: *Nurlu tanrılar buyursun* / *yumuşak huylum ile* / *birleşerek bir daha ayrılmayalım* (Ş, s. 18-21) .

alp er-Ø-Ø-di+Ø: *güç idi*

adınçığ ıduk kangımız / ağıncsız köngül / [al]ku tınlığ oğlanının / **alp erti** sansartın: *seçkin, aziz babamız / sarsılmaz gönül ile / bütün bu insanoğlunun / samsâra'dan (kurtulması) güç idi* (Bİ, s. 30-59).

kel-Ø-Ø-ir+Ø: *gelir(ler)*

ay-Ø-Ø-ar+Ø: *görür(ler), söyler(ler)*¹⁷

bas-Ø-Ø-ar+Ø: *çöker(ler)*

teg-Ø-Ø-ir+Ø: *değer(ler)*¹⁸

tültür-Ø-Ø-ür+Ø: *delik deşik eder(ler)*

taşık-Ø-Ø-ar+Ø: *dışarı çıkar(lar)*

tümenlig yekler **kelir** tiyür / tumanlıg yekler **ayar** tiyür / tünerig tünçüle **basar** tiyür / tunumlug **tegir** tiyür / töş olurup **tültürür** tiyür / tanmış üzütler **taşık**ar tiyür: *on binlerce şeytan gelir derler / dumanlı şeytanlar işini görür derler / karanlık gece gibi, üzerine çöker derler / sıkıntı içine düşer derler / göğsüne oturarak, delik-deşik eder derler / inkârcı ruhlar dışarı çıkar derler* (ÖT, s. 22-25).

ön-Ø-Ø-ür+Ø: *yükselir*

¹⁷ *Eski Türk Şiiri Sözlüğü* adlı çalışmada ay- sözcüğünün anlamı “söyle-, de-, bildir-” olarak verilmiştir (Özçelik, 2020, s. 72).

¹⁸ *Eski Türk Şiiri Sözlüğü* adlı çalışmada teg- sözcüğünün anlamı “var-, değ-, ulaş-” olarak verilmiştir (Özçelik, 2020, s. 227).

taşık-Ø-Ø-ar+Ø: çıkar

burnında boz bulut **önür** tiyür / tamgakında kara tütün **taşık** tiyür: *burnundan boz bulut yükselir derler / boğazından kara duman çıkar derler* (ÖT, s. 22-25).

kel-Ø-Ø-ir+Ø: gelir

tetrü saçlıg kurtga yek **kelir** tiyür / tolılg bulut teg tonkı kaşlıg (tiyür): *ters, kullı, ihtiyar, dişi şeytan gelir derler / dolu bulutu gibi, kara kaşlı derler* (ÖT, s. 22-25).

közün-Ø-Ø-ür+Ø: görünür

irin-Ø-Ø-ür+Ø: bozulur

ıgla-Ø-Ø-(y)ur+Ø: ağlar

ulı-Ø-Ø-(y)ur+Ø: inler

olgur-Ø-Ø-tur+Ø: oturtur

...kentü kılınış kılınçı **közünür** tiyür / yir sub kutı **irinür** tiyür / ot sub kutı **ıglayur** tiyür / ı ıgaç kutı **uliyur** tiyür / köni buyruk közüngüçe közünpen / tanmış üz-ütüg tutupan / tarazuk içinte **olgartur** tiyür: *onun yapmış olduğu işler görünür derler / yer su saadeti bozulur derler / ateş ve su saadeti ağlar derler / ot ve ağaç saadeti inler derler / adil kumandan, aynadaki akis gibi, ortaya çıkıp / inkârcı ruhu yakalayıp / terâzi içine oturtur derler* (CT, s. 26-29).

tart-Ø-Ø-ar+Ø: götürür

tık-Ø-Ø-ar+Ø: atar

tut-Ø-Ø-ar+Ø: yakalar

tetrü saçlıg kurtga yek kelipenin / tanmış üzütlerig tutupanın / tünerig tamuka **tartar** tiyür / töpüsin tongtaru **tıkar** tiyür / tamudakı yekler **tutar** tiyür / muntrumuntuz yekler kelir tiyür / (...) bergen urupan birgeseşür tiyür: *ters, kullı, ihtiyar şeytan gelip / inkârcı ruhları yakalayıp / karanlık cehenneme doğru götürür derler / onları baş-aşağı oraya atar derler / cehennemdeki şeytanlar onları yakalar derler / muntrumuntuz şeytanlar gelir derler / (...) kamçı ile vurup, kamçılamaq ister derler* (CT, s. 26-29).

3.4. Cümle Başı Edatlarının İşaretsiz Kullanımı

Cümleler arası anlam ilişkisi kuran cümle başı edatları zaman zaman işaretsizdir.

Ø: fakat

üzüt anta körür tiyür / ölüm kut kolupan bolmaz (tiyür): *ruh orada görür derler / ölümü niyâz eder, fakat bulamaz derler* (CT, s. 26-29).

apam birük [mu]nı teg / arıg no[mug] nomlap kodmasar / amtıka tegi yirtinçü / alkinmazmu erti tınlıglar: **fakat** eğer siz bunun gibi / mukaddes kanunu izah edip bırakmamış olsa idiniz / bu dünya, bu mahlûklar şimdiye kadar / mahvolup gitmiş olmayacaklar mı idi (Bİ, s. 30-59).

4. Sonuç

Dil, “en az çaba” ilkesinden hareketle bazı dil birimlerini düşürme yoluna gider. Kavramlar arası ilişki kurmaya yarayan görev öğeleri, “kolaylık ve anlaşılabilirlik” ilkeleri doğrultusunda aşınırlar ya da görevlerini devredip düşerler ve işaretsiz kalırlar. İşaretsiz kalma durumu yalnız yüzey yapıda bir değişiklik ifade ederken, derin yapıda korunmaya devam eder. Böylece kavramlar arası ilişki sürdürülmüş olur.

Böğü Kağan’ın Mani dinini devlet dini kabul edişi ile Uygurlar dil ve kültür alanında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Manihaist çevrede gelişen Uygur Dönemi’ne ait, Mani dinî öğretileri ve din dışı konularda yazılmış yedi adet şiirde bulunan işaretsiz görev öğelerinin tespiti, bu dönemde farklı bir din ve kültür çevresinde bulunan dil malzemesinin Türkçe ile nasıl işlendiğini ve Türk dilinin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kısaltmalar

Tablo 1: *Eski Türk Şiiri* adlı eserin “Mani Muhitinde Yazılan Eserler” bölümündeki şiirler

Kısaltma	Şiirin Adı	Sayfa Numarası
İ1	İlâhi (Tan Tanrı)	5-9
İ2	İlâhi (Parlak, Güçlü, Bilge Tanrı)	10-13
M	Medhiye	14-17
Ş	Şiir	18-21
ÖT	Ölüm Tasviri	22-25
CT	Cehennem Tasviri	26-29
Bİ	Büyük İlâhi	30-59

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili*, 620, 534-540.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- Alyılmaz, C. (2011). “Zamir n’si eski bir iyelik ekinin kalıntısı olabilir mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı II*, 515-527.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek Yolu kavşağının ölümsüzlük eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, S. (1998). *Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinin Uygurcasının söz dizimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, S. (2015). Türkçenin söz diziminde seslenmeler ve seslenme öbekleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 54, s. 31-50.
- Arat, R. R. (2007). *Eski Türk şiiri*. Ankara: TTK.
- Bang W. ve Gabain, A.V. (1929). *Türkische Turfan-texte II*.
- Barutçu Özönder, F. S. (2002). Eski Türklerde dil ve edebiyat. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye, 3, 481-501.
- Börekçi, M. (2000). Türkçede hâl eklerinin işlevsel olarak sınıflandırılması. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 245-276.

- Daşdemir, M. (2014). *Oklama yöntemiyle Türkçenin yapısal – işlevsel söz dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayım Dağıtım Matbaacılık.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gemalmaz E. (1996). STT’nde işaretsiz (/Ø/) görev ögeleri üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 1-4.
- Gemalmaz, E. (1992). *Standart Türkiye Türkçesi (STT) ’nin formanlarının enformatif değerleri ve bu değerlerin ihtiyaç hâlinde bu dilin gelişimine muhtemel etkileri*. Erzurum.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Günay Ü. ve Güngör H. (2015). *Başlangıçtan günümüze Türklerin dili tarihi*. Kayseri: Berikan Yayınevi.
- İzgi, Ö. (1986). *Kutluk Bilge Kül Kağan-Böğü Kağan ve Uygurlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kara, F. (2001). Cümle çözümlemelerinde üç yöntem (ağaçlandırma-oklama-parantezleme)”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 243-250.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri, şekil bilgisi*, Ankara.
- Mackerras, C. (1990).”The Uighurs”, *The Cambridge History Of Early Inner Asia*, 317-352.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig’de hâl kategorisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında kullanılan işaretsiz görev ögeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38. 1-20.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes, Tariat-Şine-Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Özbay, B. (2019). *Huastuanıft Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: TDK.
- Özçelik, K.(2020). *Eski Türk Şiiri’nin sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Suyer, G. (2023). *Hikâyeli türkülerin söz varlığı*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, N. (2022). Eski Uygur hukuk vesikalarındaki işaretsiz (/Ø/) görev ögeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(1), 1-15.
- Tekin, Ş. (1962). Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dinî olarak kabul edilmesinin 1200. Yıldönümü Dolayısıyla Birkaç Not (762-1962). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1-11.

- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının köşesi Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler*, İstanbul.
- Tezcan, S. (1978). En eski Türk dili ve yazını. *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: 271-323.
- Togan, Z. V. (2018). *Umumi Türk tarihine giriş en eski devirlerden 16. asra kadar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Üstünova, K. (1999). Eksilti ya da sıfır tekrar. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 93-105.
- Zieme, Peter. (1991). *Die stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang*. Budapest.

Extended Abstract

The Uyghurs, who ruled between 744 and 840 after the fall of the Turkish Khaganate II, were one of the steppe khanates founded by the Turks (Ozbay, 2019, p. 20). During this reign, which lasted nearly a century, the Uyghurs established relations with communities of different cultures and beliefs. At the same time, they recognized new religions and became members of these religions. One of these religions is Manichaeism.

Bögü Kağan, the khan of the Ötüken Uyghur State, which was established after the Turkish Khaganate II, accepted Manichaeism as the official religion in 762. Mani religion, which accepts two principles of light and darkness and defines life as a struggle of these two principles, is a religion based on dualism.

Researchers say that the Uyghurs experienced the most brilliant period of their rule during the time of Bögü Kagan when they adopted the Mani religion (Mackerras, 1990, p. 318). Researchers state that the Uyghur khan is considered by the Manichaeans to be the manifestation/earthly representative of Mani (Tekin, 2001, p. 128-129). However, state that with the adoption of this religion, the Turks lost their warrior and raiding abilities (Tekin, 1962, p. 11).

The Uyghurs have come to know the new religion they have adopted by making translations from this environment. Therefore, from this period that developed around a different culture; a rich literary archive of adaptations, copyrights, and translated texts has been inherited.

Resit Rahmeti ARAT's *Old Turkish Poetry* contains seven poems written in the Manichaeian environment. These poems, which contain various elements of harmony such as alliterations and repetitions, are mostly verses. The Uyghurs adapted the teachings of the new religion, from the original language to Uyghur Turkish and they adapted these works to the measure and structure of the poetic texts of their language (Zieme, 1991, p. 28).

Meaning relationships in communication are determined by the use of language elements that are divided into two meaningful and missionary languages (Gemalmaz, 1995, p. 1-7). The meaningful elements are root, origin, body, lexical group, and sentence; the incumbent elements are classified as inward and outward-looking task elements. Inward-looking task items can create a new concept mark and outward-facing task elements are included in the Turkish language as affix, affix + affix, preposition, affix + preposition, or unmarked (Alyılmaz, 1994, p. 50; Mert, 2002, p. 14-17; 2008, p. 1-20).

In literary texts, unmarked functional elements were used for reasons such as telling a lot with few words, using artistic language, and the concern of the teller (Sen, 2022, p. 1-15). Unmarked functional elements, which are named in different ways such as zero morpheme, and zero repetition can be defined as some elements in a sentence being unchecked (Korkmaz, 2003, p. 81). These task elements, which are no longer visible in the surface structure, continue to exist in the deep structure of the sentence (Ustunova, 1999, p. 93-105).

In this study, unmarked functional elements in general meaningful language elements established with more than one semantic element were examined as "non-determinative noun phrase, verb idioms, descriptive adjective + noun ". The categories of uniqueness and generality of the noun bases and the positivity and generality of the verb bases are unmarked. Unmarked functional elements in declension, case categories, predicate/verb, and consecutive couplets were examined.

Language, based on the principle of "least effort", goes the way of dropping some language units. Task elements wear out in accordance with the principles of "economy and comprehensibility", or they devote their tasks and fall and remain unmarked. Unmarked status refers only to a change in surface structure, while it continues to be preserved in the deep structure. Thus, the relationship between the concepts is maintained.

With the adoption of Mani as the state religion by Böğü Kagan, the Uyghurs reached a high level in the field of language and culture. There are unmarked functional elements in seven poems written on Manichaeian religious teachings and non-religious topics from the Uyghur Period that developed in the Manichaeian environment. The identification of these elements is remarkable in that it shows how the language material found in a different religion and culture in this period was processed with Turkish and shows the level that the Turkish language has reached.

